

Др Анђелија Тасић,*
ванредна професорка,
Правни факултет Универзитета у Нишу
Република Србија
Др Мирослав Лазић,*
редовни професор,
Правни факултет Универзитета у Нишу
Република Србија

DOI: 10.5937/zgrfn1-54764

СУДСКА ЗАШТИТА СТВАРНИХ ПРАВА**

Апстракт: Правна заштита грађанских субјективних права је правна радња која се примењује када изостане добровољно вршење носиоца обавезе у грађанскоправном односу, што угрожава остваривање правног циља субјективног права. Повод за захтевање судске заштите је угрожавање или повреда неког субјективног права услед које је, по правилу, настала нека штета – имовинска или неимовинска. Стварноправне тужбе, према основу из кога се изводи захтев, деле се на својинске – петиторне (реивиндикациона, публицијанска, негаторна, конфесорна, заложна итд.) и државинске (посесорне) тужбе. Предмет овог рада је анализа својинских стварноправних тужби, сагледана кроз призму материјалноправних (ЗОСПО) и процесноправних одредаба (ЗПП).

Кључне речи: Вршење права, одступање од обавеза, заштита, судска заштита, материјалноправне карактеристике, процесноправне карактеристике.

* andjelija@prafak.ni.ac.rs, ORCID 0000-0002-9146-2088

* lazic@prafak.ni.ac.rs, ORCID 0000-0002-5055-818X.

** Допринос коауторке Анђелије Тасић представља резултат истраживања на пројекту „Одговорност у правном и друштвеном контексту“ који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу, у периоду 2021–2025. године.

** Допринос коаутора Мирослава Лазића је настао као резултат финансирања од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, по Уговору евиденциони број 451-03-65/2024-03/ 200120 од 05.02.2024. године.

1. Увод

Вршење грађанских субјективних права је понашање субјектата грађанскоправног односа у складу са овлашћењима и обавезама, што гарантује реализацију садржине субјективних права и остваривање правног циља (настанак, измена, пренос или престанак права). Правна заштита грађанских субјективних права се остварује у судском поступку када изостане добровољно вршење грађанских субјективних права.

У правној теорији је спорно да ли је право на правну заштиту елемент грађанског субјективног права које је повређено или представља посебно субјективно право. По једном учењу (монистичка, цивилистичка теорија), повредом субјективног права настаје тужба у материјалном смислу која није никакво посебно субјективно право, већ елемент постојећег субјективног права – захтев који се активира у случају повреде (Поповић, 1974 : 245, 259; Ковачевић Куштримовић, Лазић, 2008: 161, 388; Николић, 2013: 11, 223). Другачије учење, које преовлађује у теорији процесног права, сматра право на правну заштиту аутономним јавним субјективним правом које се гарантује свим правним субјектима. Титуларима права се признаје право на правну заштиту као индивидуално људско право из корпуса права на правично суђење гарантовано уставом и наднационалним прописима (Петрушић, 2024: 28, 29). Пажњу заслужује схватање да „сметањем државине настаје захтев као субјективно право... Речено уопште није условљено већинским ставом да државина није субјективно право, јер опет је државински захтев субјективно право...” (Кнежевић, Цветић, 2019: 1057).

Поред правне заштите на нивоу државе (национална заштита), ратификацијом Протокола 1 уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода¹, омогућена је додатна судска заштита права на имовину пред Европским судом за заштиту људских права у Стразбуру (ЕСЉП), у случају када је повреду права извршила јавна власт. „Свако физичко или правно лице има право на несметано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права”².

1 Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, донета је у Риму, 1950. године, а Протокол 1 1952. г. Србија је (као чланица Државне заједнице Србија и Црна Гора) Протокол 1 ратификовала 2003. године, а примењује се од 2004. године. *Сл. лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015.

2 Чл. 1 Протокола.

2. Предмет, сврха и метод заштите стварних права

Стварноправна заштита је примарно усмерена на успостављање имовинског стања оштећеног лица какво је било пре повреде права (натурална реституција), а тек ако то није могуће онда на накнаду вредности ствари (новчана реституција). Основ ове заштите лежи у праву титулара стварног права да свако треће лице искључи од утицаја на ствар (*ius excludendi tercij*). Принцип слободног вршења грађанских субјективних права може бити ограничен једино законом у јавном интересу (експропријација или ограничавање садржине на појединим предметима (пољопривредно земљиште, шуме, културна добра итд.). Ограничење права у јавном интересу неупитно је и за Европски суд за људска права, уз нагласак да је потребно обезбедити законитост поступка и равнотежу између интереса заједнице и индивидуалних права појединаца³. „Ниво накнаде мора бити „сразмеран” у односу на вредност узете имовине, при чему се не захтева нити пуна накнада, нити иста висина накнаде за сваку категорију лишавања имовине”⁴. По ставу ЕСЉП, „појам добра (*les biens*) не подразумева само својину на телесним стварима, већ и право задржавања, потраживања, право на акције, на патенте, пензијско право, право на закупнину, на клијентелу и други економски интереси уживају заштиту”⁵.

Повод за захтевање судске заштите је угрожавање или повреда неког субјективног права услед које је, по правилу, настала имовинска или неимовинска штета. Повреда стварних права се врши непоштовањем обавезе уздржавања, тако што је треће лице титулару стварног права сметало (онемогућило или отежало) вршење неког овлашћења. Радње правне заштите се реализују у одговарајућем поступку правне заштите (парнични, ванпарнични, извршни). Поступак заштите се покреће тужбом која садржи одређени тужбени захтев. Тужилац може да захтева да суд утврди постојање, односно непостојање неког права, постојања чињеница,

3 Јан и други против Немачке од 30. јуна 2005, представке 46720/99, 72203/01 и 72552/01. <https://www.vrh.sud.rs/sites/default/files/attachments/JAN%20I%20DRUGI%20protiv%20NEMA%C4%8CKE.pdf>

4 Литгоу и други против Велике Британије, представке 9006/80 et seq., пресуда од 8. јула 1986, став 121, одбијена је жалба подносиоца представке да мере накнаде у случајевима национализације морају бити исте (тржишна вредност) за принудно откупљену земљу (Harris, O’Boyle, Warbrik, 533, цит према Крстић, Маринковић, 2016: 242).

5 Случај Gasus Dossier und Födertechnik GmbH contra Pays-Bas, Exrtait clés d une sélection des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l Homme et des décisions et rapports de la Commission européenne des Droits de l Homme, Conseil de l Europe, septembre 1998. https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_15375-89_001-1380.

повреду права личности или истинитост, односно неистинитост неке исправе⁶. Тужилац може предложити да тужени уместо дуговане чинидбе плати одређени новчани износ или изврши другу чинидбу⁷.

Код судске заштите стварних права разликује се својинска (петиторна) и државинска (посесорна) заштита, тако у Немачкој, Лихтенштајну, Мађарској итд. (Водинелић, 2013: 280)⁸. У правној науци се различито разматрају класификације тужби, односно тужбених захтева, са одређеним разликама у материјалном и процесном грађанском праву. Најшире прихваћена подела у материјалном праву је подела тужби према врсти грађанског субјективног права (стварноправне, облигационоправне, наследне и др. тужбе). Стварноправне тужбе, према основу из кога се изводи захтев, деле се на својинске – петиторне (реивиндикациона, публицијанска, негаторна, конфесорна, заложна итд.) и државинске (посесорне) тужбе. У грађанској процесној теорији се врши подела тужби према садржини тражене правне заштите на: кондемпнаторне (тужбе за осуду на чинидбу), декларативне (тужба за утврђење) и конститутивне (тужба за преиначење). Међутим, посесорни и петиторни поступци су потпуно другачијег предмета доказивања, релевантних приговора и других карактеристика. Циљ ових тужби је да власник или други титулар стварног права добије одузету индивидуално одређену ствар (*in species*) или да спречи друге радње сметања стварног права. Исти циљ се понекад може остварити и поступком заштите државине. Међутим, „посесорна заштита државине се пружа по посесорним тужбама (§§ 858 и др. BGB⁹), независно од постојања тужиочевог овлашћења на државину и непостојања права туженог да задире у тужиочеву државину. Петиторна заштита државине (§1007 BGB) заштиту остварује на основу јачег права на државину... Израз посесорна заштита државине подесан је да означи разлику спрам сваке петиторне заштите државине која се пружа на основу повреде права на државину (по реивиндикацији, негаторији, конфесорији, кондикцији, верзијском захтеву, одштетном захтеву и др.)” (Водинелић, 2013: 278, 279). Сматрамо да су материјалноправне поделе погодније да укажу на бројне разлике између ових поступака заштите, иако је

6 Чл. 194 Закона о парничном поступку (ЗПП), *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49.2013 – одл. УС, 74/2013 – одл. УС, 55/2014, 87/2018 и 18/2020 и 10/2023 – др. закон.

7 Чл. 196 ЗПП.

8 „Али разлика између посесорне и петиторне заштите државине понегде значи и разлику између врста власти које заштиту пружају. У Мађарској, за посесорну заштиту државине надлежан државни орган је нотар при јединици локалне самоуправе, док се петиторна заштита државине остварује путем суда” (Водинелић, 2013: 280).

9 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), донет 1896. године са каснијим изменама и допунама.

државинска тужба кондемпнаторног¹⁰ карактера, као и све петиторне тужбе. Кондемпнаторним тужбеним захтевом се тражи да суд наложи туженом да у корист тужиоца нешто учини, пропусти или трпи.

Зато су однос петиторног и посесорног захтева различито регулисани у упоредном праву, а често постоји искључење кумулације ова два захтева, нпр. у Белгији¹¹. У нашем праву се петиторна и посесорна тужба не искључују, али се по њима предмети не могу спајати, већ се истовремено воде два одвојена поступка. Ипак, раније окончање петиторног поступка је разлог за приговор у државинском поступку (*petitorium absorbet possessorium*). Циљ и предмет заштите је исти – кондемпнаторни, иако се карактер фундаментално разликује. Зато се и даље држимо поделе стварноправних тужби на својинске (петиторне) и државинске (посесорне). Са процесног аспекта тужбе су јединствени инструмент који има различите тужбене захтеве.

3. Карактеристике својинских стварноправних тужби

У овом раду детаљније разматрамо својинску (петиторну) заштиту стварних права. Својинске (петиторне, *petitum*) тужбе за заштиту својине су: тужба за повраћај ствари по основу својине (*actio rei vindicatio*); тужба за повраћај ствари по државинском основу (*actio Publiciana*); тужба због сметања или узнемиравања својине (*actio negatoria*). Петиторне тужбе су и конфесорна тужба (*actio confesoria*) и заложна тужба (*actio pignoris*). Регулисане су Законом о основама својинскоправних односа (ЗОСПО)¹², али је сам поступак регулисан Законом о парничном поступку (ЗПП).

3.1. Тужба за повраћај ствари (реивиндикациона тужба)

Тужба за повраћај ствари – реивиндикациона тужба је петиторна тужба коју подиже власник против држаоца код кога се неовлашћено налази његова индивидуално одређена ствар захтевајући да му она буде

¹⁰ Државинска тужба није могућа у случајевима када је немогућ повратак у пређашње државинско стање (нпр. исечено је стабло), па се проблем решава утврђивањем радње сметања и забраном даљег сметања, а посебном тужбом се покреће поступак за накнаду штете.

¹¹ „Спајање је искључено у Француској, где је члан 1265 ЗПП изричит да то не допушта. У важећем немачком праву је допуштена кумулација посесорног и петиторног захтева у једној тужби. Али док једни сматрају да у том случају постоје два захтева и два предмета спора, други држе да је посреди један, а првима је важан аргумент да само тај став обезбеђује да се хитније поступа у посесорној ствари, што и тражи њена природа...” (Водинелић, 2013: 293, 294).

¹² *Сл. лист СФРЈ*, бр. 6/80 и 36/90, *Сл. лист СРЈ*, бр. 29/96 и *Сл. гласник РС*, бр. 115/2005 – др. закон.

враћена у државину како би реализовао овлашћења која му припадају. Петиторним тужбама се може захтевати заштита само поводом повреде овлашћења и обавеза поводом индивидуално одређене ствари (или индивидуализоване генеричке ствари) на којој тужилац има право својине.

Активно легитимисан субјект за подношење ове тужбе јесте власник ствари, односно сувласник или заједничар¹³. Сувласник, односно заједничар имају право на тужбу за заштиту права својине на целу ствар, а сувласник има право и на тужбу за заштиту свог права на уделу ствари¹⁴. На неки начин, ово је одступање од правила о нужним супарничарима, које постоји ако по закону или због природе правног односа тужбом морају да се обухвате сва лица која су учесници материјалноправног односа. Уколико нису сви нужни супарничари обухваћени, суд одбија тужбени захтев као неоснован (чл. 211 ЗПП). За обавезу обухватања свих нужних супарничара на страни тужиоца, у процесној литератури сматра се да тужбени захтев који истакне само један од власника повласног добра против власника послужног добра, треба „одбити од тражења” (Марковић, 1957: 217; потврдно о постојању активног нужног супарничарства и: Кеча, Кнежевић, 2022: 119)¹⁵. Активно легитимисан да поднесе тужбу је како власник који је имао државину па му је неовлашћено одузета, тако и власник који претходно није имао државину (нпр. стицалац својине на покретној индивидуално одређеној ствари фиктивном предајом). Пасивно легитимисан субјект, због права следовања стварних права, јесте оно лице код кога се ствар налази у фактичкој власти у моменту подизања тужбе, без обзира што је оно није одузело из државине тужиоца и без обзира колико је дуго било у државини ствари.

У складу са Законом о уређењу судова¹⁶ у првом степену надлежан је основни суд, осим ако вредност предмета спора не омогућава изјављивање ревизије (40 000 евра у динарској противвредности, *прим. аут*). Опште је правило да се вредност предмета спора ради наплате таксе утврђује

13 В. чл. 43 ЗОСПО.

14 Овај став потврђен је и у судској пракси: „Сувласник је активно легитимисан да захтев за заштиту права својине на заједничкој ствари и за њено враћање у државину постави у односу на целу сувласничку ствар” (Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 4012/2021 од 8. 9. 2021. године).

15 Кључни аргумент против активног нужног супарничарства лежи у чињеници да се тако онемогућава остваривање права на правну заштиту једног од супарничара уколико остали титулари не желе да заштите своје право.

16 Чл. 25, ст. 1, т. 7 Закона о уређењу судова, „Сл. гласник РС”, бр. 10/2023.

према вредности коју предмет спора има у време подношења тужбе¹⁷. Вредност предмета спора у својинским и државинским парницама о непокретностима одређује се према тржишној вредности непокретности која је предмет спора¹⁸. Међутим, уколико је тужилац очигледно сувише високо или сувише ниско означио вредност предмета спора, суд ће, најкасније на припремном рочишту, а ако припремно рочиште није одржано, онда на главној расправи, пре почетка расправљања о главној ствари, брзо и на погодан начин да утврди вредност предмета спора¹⁹.

Искључива месна надлежност за суђење у споровима о праву својине и другим стварним правима на непокретности, споровима због сметања државине на непокретности, као и у споровима из закупних односа на непокретности, одређује се по подручју на коме се налази непокретност²⁰. Када су у питању покретне ствари важе правила о општој месној надлежности, према којима је надлежан суд места пребивалишта, боравишта или седишта туженог²¹, осим за ваздухоплове и бродове (према подручју уписника)²².

Право на подизање тужбе за заштиту својине „не застарева“²³, тачније није орочено преклузивним роковима, што се односи и на друга стварна права (друго је питање што стварне службености могу престати невршењем (3 године услед противљења власника послужног добра или 20 година обичним невршењем, што је потребно утврдити судском одлуком). Практично, овај захтев има власник који је лишен државине без правног основа.

ЗПП прописује обавезне и факултативне елементе тужбе. Обавезни елементи тужбе су: одређење стварно и месно надлежног суда, странака и њихових заступника, са подацима за идентификацију и местом пребивалишта, боравишта или седишта, предмет спора, одређени захтев у погледу главне ствари и споредних тражења, чињенице на којима тужилац заснива захтев, доказе којима се утврђују ове чињенице и потпис (чл. 98 ЗПП). Вредност предмета спора и правни основ јесу факултативни елементи тужбе.

17 Чл. 21, ст. 3 Закона о судским таксама, „Сл. гласник РС”, бр. 28/94, 53/95, 16/97, 34/2001 – др. закон, 9/2002, 29/2004, 61/2005, 116/2008 – др. закон, 31/2009, 101/2011, 93/2012, 93/2014, 106/2015 и 95/2018.

18 Чл. 26 Закона о судским таксама.

19 Чл. 33, ст. 3 ЗПП.

20 Чл. 51 ЗПП.

21 Чл. 39, 40 ЗПП.

22 Чл. 52 ЗПП.

23 Види чл. 37, ст. 2 и 3 ЗОСПО.

Основ и садржина тужбеног захтева одређују и предмет доказивања. Циљ својинске тужбе јесте повраћај ствари у државину власника по основу права својине. Терет доказивања обе чињенице на којима се темељи тужбени захтев – чињенице да је тужени власник ствари, као и оне где се ствар налази, је на тужиоцу – по принципу „ко шта тврди, то треба и да докаже”²⁴. Да би успео са тужбеним захтевом тужилац мора доказати: да има право својине и да се ствар коју треба предати налази код туженог.

Доказивање својине. Циљ ове тужбе није само утврђивање права својине, већ повраћај ствари. При одлучивању суд је везан тужбеним захтевом и не сме да прекорачи постављени захтев. Тако, ако неко тражи само утврђење права својине, не може се пресудом наложити и предаја ствари ако није захтевана. Суд, да би удовољио тужбеном захтеву за предају ствари, најпре мора да утврди да је тужилац власник ствари. Уколико је спорно ко је власник, то питање се поставља као претходно питање. Две су могућности – да суд ово условљавајуће питање размотри, што је у обавези да учини чак и да право својине није спорно („сваки захтев за осуду на чинидбу у себи прећутно садржи захтев за утврђење”), и о њему се изјасни у образложењу одлуке, или да, на захтев странке која је истакла међупредлог за утврђење као нови захтев за пресуду у току парнице, о овом питању мериторно одлучи²⁵. У првом случају одлука нема обавезујући карактер, јер је о питању права својине, суд, заправо, само заузео став, а у другом случају, кроз уношење у диспозитив пресуде, она постаје правноснажна, чиме се дефинитивно решава спор о постојању једног правног односа или права (Петрушић, 2024: 30). Свакако, уколико се треће лице јави као тужилац и тврди да има својину (нпр. савесни стицалац из начела поуздања, одржаја), суд мора поново да утврди ко је искључиви власник.

Тужилац приликом доказивања да је власник ствари може користити више доказних средстава из парничног поступка: јавне исправе, сведоци, саслушање странака, увиђај на лицу места итд. Не доказују се само чињенице које су општепознате и које је друга странка признала пред судом у току парнице, осим када суд и то сматра потребним. Доказивање зависи и од врсте ствари. Нпр. уколико је у питању непокретност, најједноставнији начин је доказивање изводом из катастра уколико је тужилац уписан као власник ствари. Уколико није уписан, а ванкњижни је власник, мора доказати постојање свих основа преноса својине од уписаног власника до њега као стицаоца (нпр. да је продавац ствар наследио од уписаног власника, а он је купио од њега). Ако се позива на стицање оригинарним

24 Чл. 231 ЗПП.

25 Чл. 195 ЗПП.

начином, нпр. одржајем, потребно је да докаже испуњеност претпоставки за оригинарни начин стицања (Лазић, 2024: 36). Отуда се овакве ситуације означавају као проблем тзв. „ђаволског доказивања” (*probatio diabolica*).

Доказивање државине туженог. Тужилац, да би успео са тужбеним захтевом мора да докаже да се ствар налази у фактичкој власти туженог, или да се налазила у моменту подизања тужбе па је лице сазнавши за спор, ствар отуђило или напустило. Ако тужени отуђи ствар или право о коме се води поступак, парница се може довршити међу истим странкама, осим ако, уз пристанак обе странке, на место туженог или тужиоца ступи прибавилац ствари или права²⁶. Међутим, када тужени држи ствари у туђе име, може именовати лице за које држи ствар (*nominatio auctoris*). Ако ауктор призна да тужени држи ствар у његово име и пристане да ступи у парницу на његово место (а тужилац се с тим сагласи) тужени се „ослобађа” поступка, а као друга страна у поступку јавља се ауктор²⁷.

Тужени може у својинској парници истицати две врсте приговора – дилаторне и перемпторне приговоре. Дилаторни приговор указује на преурањеност тужбеног захтева, а перемпторни на неоснованост (Николић, 2024: 376). Дилаторни приговори имају за последицу привремено одлагање усвајања тужбеног захтева као преурањеног, тј. неоснованог у моменту одлучивања. Суд доноси одлуку о одбијању тужбеног захтева, али се о новом и истоветном захтеву може поново одлучивати када престане право које овлашћује туженог на државину. Нпр. основ за овај приговор може бити важећи облигациони однос (закуп, остава, послуга...). Такође, то може бити важећи основ за овлашћење на државину по неком ограниченом стварном праву (ручна залога, плодуживање, употреба итд.).

Перемпторни приговори трајно одбијају тужбени захтев као неоснован, нпр. тужени истиче да је постао власник ствари одржајем или стицањем од невласника ако је у питању покретна ствар (*exceptio posterioris domini*); или да је ствар купио и да му је тужилац продао и предао туђу ствар у државину чији је власник продавац накнадно постао (*exceptio rei venditae et traditae*). Након доношења одлуке о овом питању, односно одбијања тужбеног захтева, ово питање се сматра коначно решеним. Перемпторни приговор би био позивање на начело поуздања у катастарску евиденцију од стране савесног стицаоца својине на непокретности (Лазић, 2023: 44).

На овом месту важно је поменути и доста комплексно питање права на дом, на начин како га одређује ЕСЉП, а прихвата га и Уставни суд. На основу критеријума ЕСЉП: „дом је физички ограђен простор где се одвија

26 Чл. 204 ЗПП.

27 Чл. 220 ЗПП.

приватни и породични живот. Реч је о простору са којима је одређено лице остварило довољно јаку и трајну повезаност, без обзира да ли борави у њему законито или не, као и без обзира да ли користи те просторије у својству власника или закупца²⁸. Да би тужени остварио своје право на дом, у теорији и судској пракси се поставило питање обавезе туженог да већ у првостепеном поступку истакне приговор да се користи својим правом на дом. Уставни суд је, међутим, стао на становиште да и сама околност да је тужени указивао на чињенично стање може да се подведе под значај приговора: „Наиме, подносиатељка је све време током поступка истицала да у предметном стану живи од 1972. године, да су ту рођене и њене ћерке, да редовно плаћа закупнину за тај стан и да је решењем суда – који замењује уговор о закупу предметног стана од 1992. године, донетим по предлогу њеног сада покојног супруга, утврђено да је она члан породичног домаћинства²⁹. Дакле, одлучујући о праву на дом, судови одлучују о два супротстављена права – праву својине, односно овлашћењу власника да користи своју ствар, и праву на дом. Право на дом, док траје, искључује право власника на повраћај државине ствари.

Уколико тужени изгуби парницу стиче одређене обавезе које се могу спровести добровољно у одређеном року или принудним путем. Тужени је обавезан да ствар врати у месту у коме се ствар налази у време доношења судске одлуке. Положај туженог у погледу обима враћања ствари зависи од његове савесности. Савесни држалац је лице које је оправдано веровало да ствар држи као власник или титулар другог права, односно да је имао овлашћење на државину. Савесност државине се претпоставља, а савесни држалац постаје несавестан од тренутка када му је тужба достављена, ако се не докаже да је био несавестан и пре тога. Савестан држалац враћа ствар у стању у коме се налазила у моменту подизања тужбе. Он као савестан држалац не дугује накнаду за коришћење ствари, као ни за умањење вредности ствари или за пропаст ствари. Плодови (убрани, потрошени, пропали) му припадају у потпуности, тако да враћа само плодове који нису убрани као саставни део ствари³⁰. Несавесни држалац враћа ствар са постојећим плодовима, а за убране, уништене, отуђене или потрошене плодове, дугује накнаду вредности. Обавезан је да накнади штету насталу погоршањем или пропашћу ствари, осим ако докаже да би штета настала и да се ствар налазила код власника.³¹

28 Подршка Европске уније Правосудној академији, Право на дом, <https://cref.eakademija.com/images/pdf-pravni-koncepti/Pravo-na-dom.pdf>, стр. 3, приступ сајту 9. II. 2024.

29 Уж - 2486/2017, детаљније: Чановић, 2021: 523, Тасић, 2022: 339.

30 В. чл. 38, ст. 1 и 2 ЗОСПО.

31 В. чл. 39, ст. 3 ЗОСПО.

Тужени који је изгубио својинску парницу и вратио ствар тужиоцу има право да од њега као власника ствари захтева накнаду трошкова које је имао око одржавања ствари. Трошкови се класификују као нужни, корисни и луксузни, а право на накнаду зависи од врсте трошкова и од савесности држаоца³². Право на накнаду трошкова у вези са одржавањем ствари је облигациони захтев и може се користити у преклузивном року од три године, од дана предаје ствари власнику. Савесни држалац има право да задржи ствар (*ius retentionis*) док му власник не накнади вредност трошкова.

3.2. Публицијанска тужба

Публицијанска тужба (*actio Publiciana*) је тужба за повраћај државине ствари коју подиже узупапиони држалац – савесни држалац ствари (својински држалац) који се налази у одржају (претпостављени власник), против лица које му је ствар неовлашћено одузело. Захтева се повраћај у државину обухвата индивидуално одређене (или индивидуализоване) покретне или непокретне ствари подобне за одржај (Лазић, 2024: 37).

Публицијанска тужба је намењена узупапионом држаоцу за време док траје стицање својине одржајем. Међутим, ову тужбу он може користити и касније, након протекла рока за одржај. Такође, ову тужбу може користити и власник ствари коме је иста одузета ако жели да избегне проблем доказивања права својине, доказујући само јачи основ државине у односу на туженог. Ако је тужба подигнута против власника ствари, власник ће добити спор истицањем приговора *exceptio iusti domini*. Пасивно легитимисано је лице које је одузело државину узупапионом држаоцу, односно свако треће лице код кога се та ствар налази у државини у моменту подизања тужбе.

Публицијанска тужба је веома корисна зато што омогућава постизање жељеног циља са олакшаним теретом доказивања, јер се за реализацију тужбеног захтева не тражи доказивање својине, већ узупапионе државине, односно јачег овлашћења на државину.³³ Ово је једна својинска (петиторна) тужба са државинским основом. Да би успео са тужбеним захтевом за повраћај ствари, тужилац не доказује да има право својине (без обзира да ли га има или нема), већ доказује правни основ своје државине подобне за редовни одржај на који се позива. Он мора доказати постојање законите својинске државине и праве државине. Савесност се претпоставља, тако да несавесност државине тужиоца доказује тужени. Ако се позива на стицање државине на основу ванредног

32 Чл. 38, ст. 6 ЗОСПО и чл. 39, ст. 5 ЗОСПО.

33 Чл. 41 ЗОСПО.

одржаја (за који се захтева само савесна државина), онда доказује само да је узупапиона својинска државина трајала неко време, јер се савесност претпоставља³⁴. Начелно, да би успео са тужбеним захтевом за повраћај ствари, тужилац треба да докаже да има бољи квалитет државине од туженог као држаоца ствари (или својину ако је власник ствари).

Код публицијанске тужбе се упоређују (рангирају) претходна државина тужиоца и државина туженог. Тако, ако је тужени „обичан” држалац (нпр. несавестан па нема услов за одржај), онда предност има тужилац као узупапиони држалац. Међутим, може се десити да и тужени има узупапиону државину, и тада се упоређује квалитет њихових државина³⁵. У сукобу државинских основа бољи је онај држалац који има државину подобну за стицање својине редовним одржајем (законита и савесна државина) у односу на узупапионог држаоца за ванредни одржај (савесна државина). Ако и тужилац и тужени имају квалификовану државину одговарајућу за стицање својине редовним одржајем, ствар ће припасти ономе који је до законите државине дошао на основу теретног правног посла управљеног на стицање својине (продаја или трампа). Ако су и у томе једнаки – обе државине су подобне за исти одржај – примењује се правило: *In pari causa, melior est conditio possidentis* – под истим условима држалац ствари треба да има бољи положај. То значи да ствар остаје код туженог и тужбени захтев ће бити одбијен.

Тужилац може имати исте захтеве као и код реивиндикационе тужбе у погледу враћања ствари и плодова, а тужени исте захтеве у погледу трошкова одржавања ствари. На захтеве за предају плодова и накнаду утрошених и пропуштених плодова, као и на захтеве туженог за накнаду трошкова (нужни, корисни и луксузни) сходно се примењују правила за реивиндикациону тужбу.

3.3. Тужба због узнемиравања власника

Тужба због узнемиравања (угрожавања) власника (*actio negatoria*, негаторна тужба) у вршењу својине на ствари је петиторна тужба коју подиже власник ствари (или претпостављени власник) против лица које га ограничава у вршењу неког својинског овлашћења – државине ствари или овлашћења употребе или прибирања плодова. Тужбеним захтевом се тражи престанак узнемиравања. Основ за подизање ове тужбе лежи у искључивости права својине. Власник ствари је овлашћен

34 У пракси обе стране учествују у поступку доказивања, а претпоставка савесности само олакшава правни положај. Тако, ако тужени оспорава савесност државине, тужилац је мора доказивати, макар пасивном одбраном – оспоравањем навода туженог.

35 Чл. 41 ЗОСПО.

да од коришћења ствари искључи свако треће лице. Отуда и право на захтев за престанак неоснованог узнемиравања од стране трећих лица, чак и онда када оно није, изричито, законом предвиђено³⁶.

Право на подизање негативне тужбе припада физичком или правном лицу коме је као власнику или претпостављеном власнику извршено ограничавање неког од својинских овлашћења³⁷. То је најчешће власник ствари, али то може бити и узупациони држалац, тзв. претпостављени власник. Тужба се подиже против лица које врши узнемиравање – чињењем или нечињењем ако је обавезан на чињење. Ако узнемиравање врши у име другог, он га може именовати (*nominatio auctoris*), тако да се надаље парница може водити против ауктора (преиначење тужбе).

Узнемиравање, односно ограничавање својине сметањем је, најчешће, на непокретним, али може се извршити и на покретним, индивидуално одређеним стварима (нпр. ометање употребе аутомобила, пољопривредних машина и сл.). Угрожавање својине и узнемиравање власника се може извршити на разне начине. То могу бити неосноване претензије трећих лица које су праћене коришћењем ствари, нпр. прелаз преко туђег земљишта, бацање отпада у туђу њиву, заузимање земљишта померањем међе, узимање резервног кључа аутомобила и сл. Често се узнемиравање својине на непокретностима врши прекомерним имисијама које долазе са суседовог земљишта (бука, дим, чађ). Власник (претпостављени власник) може подићи негативну тужбу ако су имисије прекомерне, односно такве да се њима отежава коришћење непокретности преко мере која је уобичајена с обзиром на природу и намену непокретности и на месне прилике, или којима се проузрокује знатнија штета³⁸. Сметање може бити извршено и вербалном радњом која је оправдано довела до реалног узнемиравања, односно довела је до одређеног сужавања својинског овлашћења (нпр. тврђење суседа да има право негативне службености видика, тј. да власник нема право градње зграде изнад одређене висине).

Узнемиравање као основ негативног захтева мора да има трајан карактер или да се понавља. Једнократно узнемиравање, нпр. пролаз преко плаца због тренутно поплављеног пута, није достојно заштите. Потребно је да је засновано одређено стање које се може квалификовати као трајно узнемиравање права својине.

Тужилац код тужбе за сметање својине треба да докаже:

36 У СГЗ није било посебних одредаба о овој тужби, осим у случају заштите власника од лица које тврди да на његовој ствари има право службености.

37 Чл. 42 ЗОСПО.

38 Чл. 5 ЗОСПО.

– да је власник или да је квалификовани (узукапиони) држалац ствари (својински држалац), без обзира да ли има или нема државину. Тужилац није дужан да доказује да тужени нема право по основу кога врши узнемиравање. Он доказује само да постоји угрожавање његовог права, а тужени доказује да је овлашћен на одређене радње на туђој ствари, нпр. да има службеност пролаза, да има овлашћење из суседских односа на основу судске одлуке и сл. Терет доказивања пада на туженог јер се својина сматра слободном од сваког ограничења, а ко тврди супротно, то мора и доказати.

– да је тужени извршио узнемиравање својине сужавањем неког својинског овлашћења. Тужилац је ометан у вршењу својине ако му се не омогућава потпуно вршење својинских овлашћења (држања, употребе и убирања плодова). Као сметање (узнемиравање) се квалификује свако неовлашћено задирање у својинска овлашћења власника или претпостављеног власника којим се не одузима државина ствари. Узнемиравање се врши неовлашћеном употребом туђе ствари, и то на два начина: тако да се не онемогућава нити сужава употреба ствари од стране власника (нпр. неко пролази кроз суседов плац само када је власник одсутан) и тако да се власник онемогућава да врши употребу у ранијем обиму или му се употреба отежава (нпр. истовар песка на улазу у двориште услед чега је отежан улаз у двориште, имисије са суседове парцеле – претерана бука, сливање отпадних вода и сл.). Према основу узнемиравања, узнемиравање може бити само фактичко (без истицања правних претензија) или и правно и фактичко (нпр. коришћење пута по основу тврдње да постоји службеност пролаза).

Негаторна тужба има за циљ престанак узнемиравања, као и забрану будућег узнемиравања ако се према приликама може очекивати да ће се оно поновити. Суд се мора кретати у границама тужбеног захтева. Тужилац може захтевати само да се престане са радњом сметања и отклоне средства сметања, а може захтевати и да се забрани будуће сметање ако се може очекивати његово понављање. Одлуком се налаже туженом да у одређеном року и о свом трошку поступи по пресуди. Ако не предузме одговарајуће радње добровољно, примениће се принудно извршење. Ако извршни дужник не испуни обавезу на чињење, нечињење или трпљење утврђену извршном исправом, суд може у извршном поступку, а на предлог извршног повериоца, да наложи извршном дужнику накнадни рок извршења, а затим и наплату судских пенала за сваки дан задоцњења³⁹. Поред налагања одређене радње ради отклањања сметања и уздржавања од будућег сметања по основу негаторне тужбе, могућа је и облигациона заштита у поступку за накнаду штете.

39 Чл. 340 Закона о извршењу и обезбеђењу.

И код негаторне тужбе се тужени може бранити дилаторним и перемторним приговорима, сходно правилима за реивиндикациону тужбу. Радње узнемиравања власника у вршењу својине морају да буду неосноване, односно противправне. Власник не може успети са тужбеним захтевом за сметање, ако тужени истакне приговор да врши радње на основу права, нпр. конституисане стварне службености⁴⁰, или на основу јавноправних прописа, нпр. спровођење каблова за пренос електричне енергије. То је перемторни приговор јер се ради о трајним правима. У случају да се ради о вршењу радњи на тужиочевој ствари по овлашћењу из личне службености плодуюживања или употребе, ради се о дилаторном приговору. Негаторна тужба се може користити и за заштиту од узнемиравања које не потиче од људске радње, нпр. ветар обори дрво у суседово двориште, а власник дрвета не жели да га уклони. Кривица лица које врши узнемиравање својине није услов за ефикасно коришћење негаторне тужбе.

3.4. Конфесорна тужба – тужбе за заштиту службености

Конфесорна тужба (*actio confessoria*) је петиторна тужба за заштиту службености. Основ ове тужбе је постојање овлашћења на државину, употребу или прибирање плодова по основу неке врсте службености – стварне или личне. Ако је то стварна службеност, користи је власник повласног добра као титулар стварне службености коме је власник послужног добра извршио сметање државине права одузимањем или ограничавањем стварне службености, нпр. службеност пута у прецизираним границама преко послужног добра.

Власник повласног добра може конфесорном тужбом захтевати да се према власнику послужног добра утврди⁴¹ постојање стварне службености или да власник послужног добра или треће лице као тужени престане са радњама којима се одузима или ограничава вршење стварне службености⁴². Активну легитимацију има и лице које има овлашћење на коришћење стварне службености (закупац, плодуюживалац итд.) добијено од власника повласног добра.

У правној теорији се сматра да би и зукапионом држаоцу права стварне службености који има државину подобну за одржај службености, до протекла рока одржаја требало дати могућност коришћења публицијанске конфесорне тужбе против лица које га омета одузимањем

40 Због трајности стварних службености и преноса са својином на повласном добру, сматрамо да се ради о трајном приговору.

41 Чл. 56 ЗОСПО.

42 Чл. 57 ЗОСПО.

државине права стварне службености (претпостављени титулар стварне службености). У току одржаја узупациони држалац треба да ужива заштиту према свим трећим лицима, осим према власнику послужног добра који може користити негативну тужбу за заштиту својине. Основ за овакву тврдњу постоји у аустријском праву⁴³. Српски грађански законик није предвидео овакву могућност, али сматрамо да је треба дозволити. На узупационог држаоца стварне службености се сходно примењују правила која важе за претпостављеног власника код публицијанске тужбе. Пасивно легитимисано је лице које је извршило одузимање или сметање службености, било као власник послужног добра, било као треће лице које врши сметање стварне службености.

Да би успео са тужбеним захтевом, тужилац мора да докаже да је титулар права одговарајуће стварне службености као власник или сувласник повласног добра или као овлашћени вршилац неког стварног права (плодоуживање, употреба, становање) или облигационог права (закуп). Такође, мора да докаже радњу сметања – одузимање или ограничавање у вршењу државине стварне службености од стране туженог.

Тужбом се тражи успостављање фактичког стања онаквог какво је било пре радње сметања и уздржавање од будућих радњи сметања. Ако је дошло до сужавања овлашћења на државину, титулари службености могу користити и државинску тужбу. Међутим, ако постоји сметање овлашћења на употребу или прибирање плодова, на располагању им је само конфесорна тужба.

3.5. Заложноправна тужба

Заложноправна тужба (*actio pignoris*) је петиторна тужба која служи за заштиту овлашћења заложног повериоца код ручне залоге (залогопримац) у случају када му заложни поверилац или треће лице неовлашћено одузме државину на предмету залоге. Залогопримац има само овлашћење да држи ствар ради чувања, а нема остала својинска овлашћења (употреба и прибирање плодова). Ова могућност враћања државине заложене ствари, петиторном или посесорном тужбом, је од значаја за постојање саме ручне залоге. Поверичево заложно право престаје трајним губитком државине, односно поново настаје када поверилац поврати државину ствари⁴⁴. Начелно, заштита је могућа и од узнемиравања држања ствари, иако заложни поверилац нема овлашћења коришћења заложене ствари.

43 § 523 АГЗ.

44 Чл. 986 ЗОО.

Заложну тужбу може користити залогопримац који је лишен државине права залогe. Пошто само заложни поверилац код ручне залогe (евентуално код заложног права на правима, нпр. државина менице или чека) има овлашћење на државину, а не и остали заложни повериоци (хипотекарни повериоци, повериоци код регистроване залогe итд.), он може користити ову тужбу у случају када је лишен државине. Међутим, хипотекарни поверилац и заложни поверилац код регистроване залогe могу користити тужбу за заштиту имовинских права у случају умањења вредности заложене ствари несавесним поступањем заложног дужника. Пасивно легитимисан је заложни дужник или треће лице које је извршило одузимање ствари.

Да би успео са тужбеним захтевом, заложни поверилац мора доказати постојање заложног права по основу кога има овлашћење на државину. Уколико има више заложних поверилаца, када залога престане за ранијег по рангу, настаје за каснијег по рангу. У том случају и он може захтевати предају ствари у државину по основу насталог овлашћења. Пошто се ради о петиторној тужби, тужилац је може користити против актуелног држаоца све до момента престанка заложног права.

4. Закључак

Поједини класични институти, попут својинскоправне заштите стварних права, одолели су тесту времена од римског права до данас. У раду је представљено пет тужби чији је циљ судска заштита стварних права – *actio rei vindication*, *actio Publiciana*, *actio negatoria*, *actio confessoria* и *actio pignoris*. Аутори су у раду настојали да, најпре, укажу на правни значај подела тужби према предмету, односно према садржини правне заштите, односно на материјалну и процесну поделу тужби. Указали су, даље, на поводе пружања правне заштите, а акценат су, када је реч о поступку, ставили на тужбу за повраћај ствари, најпотпуније уређену према ЗОСПО. Аутори су приметили да, иако је овај институт опстао у својој суштини, неке нове тенденције, попут права на дом, установљеног праксом Европског суда за људска права, а потврђеног одлукама Уставног суда Републике Србије, ако не доводе у питање сам концепт права својине, оно уводе ограничења у коришћењу сопствене ствари.

Литература и извори

- Публикације
Водинелић, В. В. (2013). *Чему посесорни поступак*, Правни записи, Београд, бр. 2, 2013.
Кеча, Р., Кнежевић, М. (2022). *Грађанско процесно право*. Београд.

Кнежевић, М., Цветић, Р. (2019). *Природа рокова за судску државинску заштиту (чл. 77 ЗОСПО)*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3, 2019.

Ковачевић Куштримовић, Р., Лазић, М. (2008). Увод у грађанско право. Ниш.

Krstić, I., Marinković, T. (2016). *Evropsko pravo ljudskih prava*. Београд.

Лазић, М. (2023). *Начело поуздања у регистар непокретности и уговорно стицање својине од књижног власника, први део, Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 100.

Лазић, М. (2024). *Начело поуздања у регистар непокретности и стицање својине одржајем на непокретним стварима, други део, Зборник радова Правног факултета у Нишу*, бр. 102.

Марковић, М. (1957). *Грађанско процесно право, књига 1, свеска 1, Београд*.

Николић, Д. (2024). *Увод у систем грађанског права, XVIII издање, Нови Сад*.

Подршка Европске уније Правосудној академији, Право на дом, <https://cref.eakademija.com/images/pdf-pravni-koncepti/Pravo-na-dom.pdf>.

Петрушић, Н. (2024). *Грађанско процесно право, парнично процесно право, Ниш*.

Поповић, М. (1974). *Појам субјективног права, Нови Сад*.

Станковић, О., Орлић, М. (1993). *Стварно право, Београд*.

Tasić, A. (2022). *Geneza načela zaštite izvršnog dužnika. Aktualnosti građanskog procesnog prava – nacionalna i usporedna pravnoteorijska i praktična dostignuća*. Split.

Чановић, Ј. (2021). *Право на поштовање дома у пракси Уставног суда Републике Србије (Утицај праксе Европског суда за људска права)*. Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске Уније (2021). Крагујевац.

Прописи

Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), донет 1896. године са каснијим изменама и допунама.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са каснијим протоколима, укључујући Протокол 1, *Сл. лист СЦГ – Међународни уговори*, Бр. 9.2003, 5.2005 и 7.2005 – испр. и *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, Бр. 12.2010 и 10.2015.

Закон о парничном поступку, *Сл. гласник РС*, Бр. 72.2011, 49.2013 – одл. УС, 74.2013 – одл. УС, 55.2014, 87.2018 и 18.2020 и 10.2023 – др. закон.

Закон о судским таксама, *Сл. гласник РС*, Бр. 28.94, 53.95, 16.97, 34.2001 – др. закон, 9.2002, 29.2004, 61.2005, 116.2008 – др. закон, 31.2009, 101.2011, 93.2012, 93.2014, 106.2015 и 95.2018.

Закон о уређењу судова, *Сл. гласник РС*, Бр. 10.2023.

Prof. Anđelija Tasić, LL.D.,
Associate Professor,
Faculty of Law, University of Niš
Prof. Miroslav Lazić, LL.D.,
Full Professor,
Faculty of Law, University of Niš,

JUDICIAL PROTECTION OF REAL PROPERTY RIGHTS

Summary

The classical civil law institutes, such as protection of real property rights, have withstood the test of time from Roman law to the present day. In case of violation of subjective real property rights, the injured party may file a claim for judicial protection. The paper presents five types of lawsuits aimed at providing judicial protection of real property rights: actio rei vindication, actio publiciana, actio negatoria, actio confessoria, and vindicatio pignoris. The regulation of these property claims in rem is analyzed by examining the relevant provisions of Serbian substantive law (the Basic Property Relations Act) and procedural law (the Civil Procedure Act). After pointing out to the traditional division of property lawsuits, the authors explain the rationale for providing judicial protection in these property claims. In terms of civil procedure, the authors focus on the claims for the return of property (repossession), which is most fully regulated in the Basic Property Relations Act. Notably, although the institute of repossession has essentially survived, there are some new tendencies which call into question the very concept of property rights and impose restrictions on the use of one's property. One of these tendencies (embodied in the principle of polidatirij) is the right to a home, established by the practice of the European Court of Human Rights and confirmed by the decisions of the Constitutional Court of the Republic of Serbia.

Keywords: *exercise of real property rights, deviation from obligations, judicial protection, substantive law, procedural law.*